

EGY ELHANYAGOLT FORRÁSHELY A VI. SZÁZAD VÉGÉNEK
PROTOBOLGÁRAIRÓL

Szádeczky-Kardoss Samu

Alighogy J.-B. Chabot a tudományos világ számára hozzáférhetővé tette Michael Syrus krónikájának az eredeti szövegét,¹ azonnal kitűnt, hogy az új forrás a protobolgár történelem szempontjából is tanulságos. Am azoknak a figyelme, akik a kútfő történelmi értelmezésével foglalkoztak, szinte teljesen a hérosz eponümosz Bulgariosznak /Khazarig állítólagos testvérének/ a legendás vándorlására összpontosult.² Így a két másik híradás, amely Michael Syrus írásában a dunai honfoglalásig terjedő bolgár históriát érinti, homályban maradt.³ Hogy a dolog valóban így áll, néhány kiragadott példa tanúsíthatja. Bár mint lejjebb látni fogjuk, történelmi ténynek számíthat, hogy Maurikios császár sógora, Philip-pikos Trákiában protobolgárokkal harcolt, mégis úgy látszik, V. Zlatarszki nagyszabású bolgár történelme, amelynek első része 1970-ben P. Hr. Petrov szerkesztésében és kiegészíté-

seivel jelent meg újra,⁴ a szóban forgó eseményt figyelmen kívül hagyja. S ugyanígy jár el egy egész sor további meglehetősen részletes történelmi ábrázolás olyan kiváló szakemberek tollából, mint például S. Runciman, R. Browning, D. M. Lang.⁵ Mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a bolgár történelem protobolgár periódusának legkorszerűbb /1981-es/ mesteri feldolgozása⁶ is hallgat azokról a bolgárokról, akik a VI. század utolsó évtizedében Philippikósszal szembekerültek. Ilyen körülmények között talán valami szerény szolgálatot tehet a protobolgár múlt teljesebb megismerése ügyének a kérdéses forráshely itt következő vizsgálata.⁷

Ióannés Antiocheus minden valószínűség szerint Maurikios császár utolsó éveinek a kortársa volt.⁸ S ő írja, hogy Maurikioszt meggyűlölték, mert egyszer hadserege hadifogságba esett katonáit sorsukra hagyta. A császár haragudott, s állítólag azt írta a bizánci fővezérnek, Komentiolosnak, hogy a zúgolódó katonákat szolgáltassa ki Trákiában az ellenség kényének. Ám az erre irányuló mesterkedés /a titkosnak szánt levél/ lelepleződött. Komentiost el kellett távolítani, és a felháborodott katonaság küldöttsége vádat emelt ellene Konstantinápolyban. A trákiai hadsereg élére utódjaként Philippikos kapott kinevezést.⁹ Ennek a kortárstól származó és így hitelesként elfogadható híradásnak a fényében Michael Syrus közlése is hitelt érdemel, amely ugyancsak Philippikos trákiai fővezérségéről szól: "Akkor Mauricianus /helyesen Mauricius/ felfuvalkodott, és hiú gondolatokra adta magát.

Lenézte a rómaiak nagyjait és összes hadseregeit, nem adott nekik többé zsoldot. Mindenki elégedetlenkedett. Amidón a bolgárok Trákia vidékének a fosztogatásába kezdtek, a rómaiak Philippikossal ellenük vonultak, legyőzték a bolgárokat, s hazatértek." Ezt követően azt írja Michael, hogy Maurikios továbbra is kitartott szándéka mellett, miszerint a katonák zsoldjának a rovására takarékoskodik. A lázongó csapatok először Maurikios testvérét, Petrost akarták császárnak kikiáltani. Ő azonban eltávozott a seregtől, és értesítette Maurikios a katonák megmozdulásáról. A császár Khalkédónba menekült. S Phókas került uralomra. A hadsereg Konstantinápolyba vonult. Maurikios és fiait Khalkédónból a császárvárosba hozták, s ott megölték őket.¹⁰

Amint Philippikos trákiai katonai működését Ióánnés Antiocheus kortársi híradása tanúsítja szavahihetően, úgy a szír krónikás elbeszélésének többi részletét Theophylaktos Simokattés vallomása hitelesíti. Az persze szónokias túlzás, hogy a császár egyáltalán nem akart zsoldot fizetni. Igaz viszont, hogy először a zsoldnak csak egy részét kívánta készpénzben a katonák kezébe adni, s ez nagy elégedetlenséget váltott ki.¹¹ S az is igaz, hogy Maurikios közvetlenül bukása előtt a seregnek állami készletekből való ellátását beszüntetni készült.¹² Theophylaktos Simokattéstól tudjuk továbbá, hogy a lázongó sereg a trónörökösnek, Theodosiosnak és apósának, Germanosnak felajánlotta a trónt.¹³ Így Michael Syrus közlése is hihető, hogy a zendülő csapatok először fő-

vezérüket, Petrost készültek császárnak kikiáltani. A szír elbeszélésben csak egy jelentéktelen hiba fedezhető fel: szerinte Maurikiost és fiait a kivégzés előtt vitték Konstantinápolyba, míg a valóságban a lefejezés Khalkédónban történt, s a levágott fejeket hozták a császárvárosba.¹⁴

Mikor működött Philippikos hadvezérként Trákiában? A Ióannés Antiocheus és Theophylaktos Simokattés elbeszélése közötti egyezések lehetővé teszik e kérdés megválaszolását. A katonák valamivel Komentiolosnak a hadszíntérről való eltávolítása után indítottak követséget Konstantinápolyba, hogy egykori vezérüket árulóként bevádolják. Ezt az eseményt Ióannés éppen úgy említi, mint Theophylaktos. S az utóbbinak az előadásában a terminus a quo 598 nyárutója lehet.¹⁵ Ez időtájban lett az antiochiai historikus szerint császári kinevezés alapján Philippikos Komentiolos utódja, magister militum per Thracias. Persze főparancsnoksága ezen a poszton nem tartott sokáig. 599-ben ismét Komentiolos került a csapatok élére.¹⁶

A következő megválaszolendő kérdésünk: miként kell értelmezni Michael Syrus közlését, miszerint Philippikos seregével Trákiába hatoló bolgárok ellen harcolt sikeresen? Theophylaktos Simokattés a maga jóval részletesebb elbeszélésében avaroknak nevezi az ellenséget, amely a bizánci csapatokkal szemben állott, midőn Komentiolos katonáit cserben hagyta.¹⁷ Ez azonban nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy az avar kagán hadseregében bolgárok is küzdöttek a császáriak ellen. Ebből

a szempontból az 590-es évek hadtörténetének két epizódja különösen tanulságos. 594-ben Petros fővezér /Maurikios császár testvére/ az Al-Duna mentén vonult, hogy az ottani szlávokat sakkban tartsa. Egyéb helyek mellett Iatrust, Novae-t, /Securiscát és Asamust /Asémont/ érintette a masírozó sereg. Aztán egy ezer főnyi bizánci felderítő osztag egy ugyanilyen létszámú bolgár egységgel találkozott. A bolgárok bíztak a kagán és a császár között fennálló békében, ám a keletrómaiak szerződésszegően rájuk támadtak. A bolgárok erre visszaverték a támadókat. Az avar kagán pedig, aki a bolgárokat a maga embereinek tekintette, követséget küldött Petrosához, hogy a szerződésszegést szemére vesse.¹⁸ -- 595-ben Priskos főparancsnok Gúduis nevű alvezére fordultatos események után az avar kagán katonáit Singidunum alól visszavonulásra kényszerítette, s Theophanés krónikájában azt olvassuk, hogy a Száva-torkolattól visszaszorított csapatok bolgárok voltak.¹⁹ A bolgár egységek láthatólag olyan jelentős részét tették ki az avar kaganátus lovasnomád hadának, hogy bizonyos alkalmakkor az avar fejedelem csapatait egyszerűen bolgárokként emlegethették.

Hogy a bolgárok száma 600 körül az avar kaganátusban majdnem akkora volt, mint a szó szűkebb értelmében vett avaroké, ezt a Fredegar-krónika egy híradása mutatja. Eszerint 631/632 körül a kagáni méltóság elnyerésére a bolgároknak saját jeleltjük volt.²⁰ Menandros Protéktór pedig azt írja: húszezer avar harcos hajtotta végre az avar honfoglalást a közép-

Dunánál 567/568-ban, s ugyanakkor Baján kagán tízezer vitéz felett is rendelkezett.²¹ Maurikios uralma idején aztán a kotzagér /? = kutrigur/, a tarniach és talán még a zabender népfiai közül menekültek sokan a türkök elől az avarokhoz, s ezek Theophylaktos közlése szerint további tízezer fővel gyarapították a kaganátus haderejét.²² Az itt említett népek mind, vagy legalábbis többségükben bolgártörök nyelvűek lehettek, s így a szó tágabb értelmében a bolgár népelemet gyarapították az avar fejedelem országában. Egyébként az is valószínű, hogy az 567/568-ig a Kárpát-medencébe telepedett "pannóniai" bolgárok²³ nem valamennyi vándoroltak a langobardokkal Itáliába:²⁴ egy részük bizonyára helyben maradt avar fennhatóság alatt. Az itt elmondottakból végeredményben az következik, hogy nincs feloldhatatlan ellentmondás Michael Syrus és Theophylaktos Simokattés híradása között, akik közül az előbbi szerint Philippikos császári hadvezér 598-ban bolgárokkal harcolt Trákiában, az utóbbi szerint pedig ugyanott az avar kagán seregével állottak szemben a bizánci csapatok 598/599-ben.²⁵ Az avar kagán vezetése alatt ugyanannyi bolgár, mint amennyi szűkebb értelemben vett avar katona hajthatta végre azt az előnyomulást Driziperáig, amely Komentiolos ügyetlen /vagy talán éppenséggel áruló/ főparancsnoki eljárása nyomán vált lehetségessé.²⁶

Theophylaktos csak két olyan okot említ kifejezetten, amely a kagánt végül is visszavonulásra bírta 598-ban. Az egyik ok a gyilkos pestis volt, amely a nomád sereg soraiban

pusztított /s a kagán hét fiát is elragadta/. A másik okot a bizánci kormány engedékenysége jelentette, amely az avaroknak fizetett évpénz húszezer arannyal való emelésében nyilvánult meg.²⁷ Aki azonban figyelmesen olvassa Theophylaktos elbeszélését, annak észre kell vennie, hogy a megrendülés után, amelyet Komentiolos szégyenletes parancsnoki tevékenysége kiváltott, a keletrómai sereg hamarosan összeszedte magát. A Balkán szorosaiban egy ideig sikeresen tartóztatta fel az ellenséget, s aztán lassan, nyilvánvalóan rendezetten vonult vissza.²⁸ Így semmi lehetetlenség nincs abban, aminek az emlékezetét Michael Syrus őrizte meg az utókor számára, hogy Philippikos a magára talált bizánci csapatokkal kisebb sikereket ért el a járványtól megtizedelt kagáni haderő, illetve azon belül éppen a bolgár osztagok ellenében.

Jegyzetek

- ¹ Chronique de Michel le Syrien patriarche Jacobite d'Antioche /1166--1199/. Éditée pour la première fois et traduite en français par J.-B. Chabot, I--IV., Paris, 1899--1924.
- ² L. pl. J. Marquart. Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig, 1903. 484--485, 488--491: L. V. N. Zlatarski. in: /Izvestija na Istoričeskoto Družestvo v Sofija, No. 4, 1915. 37--52./
- ³ Például az orientális szerzők olyan kiváló ismerője is, mint P. Goubert /Byzance avant l'Islam I., Paris, 1951. 205/ nem utal a fennmaradt primér forrásra, Michael Syrusra /X 23: trad. Chabot II. 371--372/, amidőn azokról az örményekről és bolgárokról szól, akik 590/591-ben a bizánci seregben szolgáltak a perzsa trónbitorló Baram Csobin elleni hadjárat alkalmával.
- ⁴ V. Zlatarski. Istorija na Bŭlgarskata Dŭrŭzava prez srednite vekove I 1. Redak. Hr. Petrov, Sofija, 1970.
- ⁵ S. Runciman. A History of the First Bulgarian Empire, London 1930; R. Browning. Byzantium and Bulgaria, London, 1975. /Repr. Berkeley and Los Angeles/; D. M. Lang. The Bulgarians

from Pagan Times to the Ottoman Conquest, London, 1976.

- ⁶ Ves. Beševliev. Die protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte. Amsterdam, 1981. /több mint félezer oldalon ad kimerítő képet a protobolgárokról/. Vö. még: Istorija na Bŭlgarija. Tom II. Pŭrva Bălgarska dŭrŭava. Sofija, 1981.
- ⁷ Amennyire a szakirodalmat áttekinthetem, utoljára J. E. Wiita kísérelte meg Michael Syrus X 24 /II. 374--375, trad. Chabot/ szóban forgó mondatainak az interpretálását, de őt csak Philippikos pályafutása foglalkoztatta, a protobolgár történelem nem: The Ethnika in Byzantine Military Treatises. /Diss./ University of Minnesota, 1977. /University Microfilms International, Ann Arbor, 1978. 37--8. V. Gjuzelev Christomatija po istorija na Bŭlgaria. I. Sofija, 1978. 72--83/ idézi ugyan a kérdéses forráshelyet a feljebb a 3. jegyzetben említett szövegrésszel együtt, ám az oldalszámot hibásan közli /"Chronique ... II, p. 371--372", recte: p. 363--364, 374--375/, s ezzel az olvasóban azt a félrevezető benyomást kelti, mintha a két különálló részlet egybetartozna. V. Gjuzelev. Les Protobulgares. Sofia, 1979. /illetve e füzet angol nyelvű változata/, úgy látom, nem foglalkozik Michael Syrus szóban forgó közlésével.

- ⁸ H. Hunger. Die hochsprachliche Literatur der Byzantiner. I., München, 1978. 326--328. /Kiadósan idézi a korábbi szakirodalmat is./
- ⁹ Excerpta de insidiis. Edidit C. de Boor /Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti confecta. II./, Bero-
lini, 1905. 147,26--148,4. Ezt a töredéket hozza ugyan
görög eredetiben és bolgár fordításban "Fontes Graeci his-
toriae Bulgaricae". III. /Serdicae, 1960. 39--40 /G. Can-
kova-Petkova/, ám arra egyetlen szóval sem utal, hogy van
olyan híradás is, amely szerint éppen bolgárok ellen har-
colt Philippikos Trákiában.
- ¹⁰ Michael Syrus. Chron. X 24 /II. 374--375. trad. Chabot/.
E passzus forrása, úgy látszik, Dionysius Tellmahrensis
műve volt; így Chabot. Chronique de Michel le Syrien...
I. Introduction et table. Paris, 1924, XXXI--XXXIV. és
A. Baumstark. Geschichte der syrischen Literatur, Bonn,
1922. /Repr. Berlin, 1968/ 274--275. Dionysius Tellmahren-
sis a maga forrásait felsorolta történeti műve bevezeté-
sében, amelyet idéz Michael Syrus X 20 II. 357--358. trad.
Chabot/. Fel szokták tételezni, hogy "Iohannes Antiochenus"
Dionysius Tellmahrensisnél Iohannes Malasszal azonosítandó
/aki Konstantinápolyba költözése előtt valóban Antiochiá-
ban élt és dolgozott/. Nem zárható azonban ki annak a lehe-
tősége sem, hogy Dionysius Malalason kívül a tulajdonképpeni

Iohannes Antiochenus /Ióánnés Antiocheus/ ránk csak töredékekben maradt írását is olvasta /vö. Gy. Moravcsik. Byzantinoturcica. I. Berlin, 1958. 313--315/.

- 11 Theophyl. Sim. Hist. VII 1,1--7.
- 12 Theophyl. Sim. Hist. VIII 6,10.
- 13 Theophyl. Sim. Hist. VIII 8,3--9,3 /vö. VIII 10,4/.
- 14 Theophyl. Sim. Hist. VIII 11,1--6; 12,1--2 és 8.
- 15 Theophyl. Sim. Hist. VIII 1,9--11. M. Nystazopulu-Pelekidu /in: Symmeikta. II. Athen, 1970. 145--206/ és Olajos T. /Jean d'Epiphanie et les autres sources de l'Histoire Universelle de Théophylacte Simocatta. Budapest, megjelenés alatt/ kronológiáját teszem magamévá, mint legmeggyőzőbbet.
- 16 Theophyl. Sim. Hist. VIII 1,10--11.
- 17 Theophyl. Sim. Hist. VII 14,4 és 9; 15,13--14 /vö. VII 13,8--15,14/.
- 18 Theophyl. Sim. Hist. VII 4,1--7.

- 19 Theophanés /a. m. 6090 277,9. ed. C. de Boor/ elbeszélésében, úgy látszik, Theophylaktos Simokattés /Hist. VII 10,1--11,8/ mellett más forrásból vett adatot is felhasznál.
- 20 Fredegar IV 72.
- 21 Menander Protector. Excerpta de legationibus. Edidit C. de Boor /Excerpta historica iussu Imp. Constantini Porphyrogeniti confecta. I./, Berolini, 1903. 452, 6--10 és 458, 26--28.
- 22 Theophyl. Sim. Hist. VII 8,16--17.
- 23 Vö. Ves. Beševliev. Die protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte. Amsterdam, 1980. 75--90 /"Die panonischen Bulgaren"/. Másképpen vélekedik I. Bóna. Das erste Auftreten der Bulgaren im Karpatenbecken: Studia Turco-Hungarica. Tomus V. Turkic--Bulgarian--Hungarian Relations. Budapest, 1981. 79--107.
- 24 Vö. Paulus Diaconus. Hist. Langob. II 26. A népvándorlás korában majdnem szimptomatikusnak mondható jelenség, hogy a nép egy kisebb vagy nagyobb töredéke helyben marad, amidőn a többiek hazát cserélnek.

25 Már Tiberios Kónstantinos uralma idején /578--582/ egyszer úgy szerepel az avar fejedelem, mint "Bulgária kagánja" /Pseudo-Codinus, Patria Constantinopolitana III 157, Scriptores originum Constantinopolitanarum rec. Th. Preger II. 265; vö. P. Tivčev. Fontes Graeci historiae Bulgaricae V. Serdicae, 1964. 326/. Protobolgárok illetőleg bolgár-török nyelvű utigurok, kutrigurok és onogurok szerepelnek az avar kagán fennhatósága alatt a következő évek történeti forrásaiban is: 568--569 /Menander Protector, Excerpta de legationibus, ed. C. de Boor /196--197, 459/, 618 körül /Miracula S. Demetrii II 2, 198 és 202 ed. Lemerle/, 626 /Georgius Pisida, Bellum Avaricum 197, 409; Theophanes a. m. 6117/, a 630-as évek első fele /Nicephorus Patriarcha, Breviarium ed. C. de Boor 24/. Onogurok részt vettek talán abban a hadjáratban is, amelynek során az avar kagán szláv segédnépei Korinthoszt elfoglalták /Isidorus cardinalis Rutenus, Petitiō metropolitae Monembasiae I., ed Lampros: Neos Hellēnomnēmōn 12., 1915., 286; Iohannes Ephesinus, Historiae ecclesiasticae pars tertia VI 45--49 = Michael Syrus, Chron. X 21; vö. Theophyl. Sim., Hist. I 4, 1--5/.

26 Ezt az eseményt részletesen megbeszéli "Az avar történelem forrásai VIII." című, Olajos T. közreműködésével előkészített közleményem, amely az Archaeologiai Értesítő hasábjain jelenik meg.

27 Theophyl. Sim., Hist. VII 15, 1--3 és 8--14.

28 Theophyl. Sim., Hist. VII 14, 8--11.